

| Krzysztof Falkowski

Polityka surowcowa wybranych krajów poradzieckich a ich konkurencyjność w handlu międzynarodowym

Streszczenie

Cel: Celem artykułu jest: 1) syntetyczne przedstawienie prowadzonej w Azerbejdżanie, Kazachstanie oraz Rosji polityki w zakresie posiadanych mineralnych surowców energetycznych, 2) dokonanie szczegółowej analizy kształtowania się długookresowych przewag komparatywnych w eksporcie każdego z wymienionych krajów, 3) odpowiedź na pytanie, czy posiadana przez te kraje pozycja konkurencyjna jest konsekwencją prowadzonej polityki surowcowej (*ceteris paribus*).

Metodyka badań: Przyjęto założenie, że pojawienie się lub znacząca poprawa przewag komparatywnych w eksporcie w dłuższym okresie może świadczyć o skuteczności prowadzonej polityki surowcowej. Dla określenia poziomu konkurencyjności Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji w handlu międzynarodowym zastosowano wskaźnik ujawnionych przewag komparatywnych Balassy (RCA) oraz wskaźnik relacji eksportowo-importowych Lafaya (LFI).

Wyniki badań: Struktura długookresowych przewag komparatywnych Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji w handlu międzynarodowym nie zmienia się od lat, nie poja-

| Krzysztof Falkowski, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Instytut Gospodarki Światowej, al. Niepodległości 162, 02-554 Warszawa, e-mail: kfalkow@sgh.waw.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4639-0118>.

| Artykuł udostępniany na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0); <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

wiają się także nowe przewagi komparatywne, co świadczyłoby o poprawie konkurencyjności tych gospodarek. Prowadzona w tych krajach polityka surowcowa wzmacnia surowcowy charakter ich gospodarek, obniżając ogólny poziom ich międzynarodowej konkurencyjności.

Wnioski: W zaistniałej sytuacji konieczne wydaje się podjęcie konkretnych działań nie tylko w ramach polityki surowcowej, ale także w polityce gospodarczej i strategii rozwoju Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji, pragmatycznie nastawionych na modernizację i rozwój sektorów pozasurowcowych (co docelowo zwiększyłoby ich konkurencyjność) z wykorzystaniem do tego celu środków pochodzących z eksportu posiadanych surowców energetycznych.

Wkład w rozwój dyscypliny: Włączenie się w nurt badawczy nad znaczeniem prowadzonej polityki surowcowej dla międzynarodowej konkurencyjności danej gospodarki, w szczególności w odniesieniu do wybranych poradzieckich gospodarek surowcowych, tj. Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji. Zweryfikowanie hipotezy badawczej, zgodnie z którą prowadzona w Azerbejdżanie, Kazachstanie oraz Rosji polityka surowcowa w odniesieniu do mineralnych surowców energetycznych negatywnie oddziałuje na profile konkurencyjne tych gospodarek. Co więcej, realizowana polityka surowcowa prowadzi do wzmacniania surowcowego charakteru gospodarek tych krajów, obniżając ich ogólny poziom międzynarodowej konkurencyjności.

Słowa kluczowe: polityka surowcowa, surowce energetyczne, konkurencyjność w handlu międzynarodowym, Azerbejdżan, Kazachstan, Rosja.

Klasyfikacja JEL: O13, O57, P45, Q37, Q38.

1. Wprowadzenie

Badania empiryczne potwierdzają, że posiadanie przez dany kraj dużych zasobów surowców naturalnych może być dla niego sytuacją bardzo korzystną lub też bardzo niekorzystną, biorąc pod uwagę strategię oraz poziom jego rozwoju gospodarczego, ale także miejsce w międzynarodowym podziale pracy (Sachs i Warner 2001). Niezwykle istotne znaczenie w tym przypadku ma prowadzona polityka surowcowa. Sposób gospodarowania posiadanymi zasobami surowców naturalnych może z jednej strony poprawiać międzynarodową zdolność i pozycję konkurencyjną kraju poprzez stopniową dywersyfikację posiadanych przewag komparatywnych również w innych niż surowcowy sektorach danej gospodarki, ale z drugiej – może prowadzić do trwałego ugruntowania naturalnej skłonności do wąskiej specjalizacji eksportowej opartej na posiadanych surowcach, co w konsekwencji będzie negatywnie wpływać na konkurencyjność danej gospodarki w handlu międzynarodowym. Niebezpieczeństwo takiej sytuacji polega na tym, że w perspektywie długookresowej będzie to silnie uzależniać daną gospodarkę od koniunktury cenowej panującej na międzynarodowych rynkach surowcowych, zwiększając tym samym podatność na szoki zewnętrzne.

Przedmiotem artykułu jest omówienie wybranych aspektów prowadzonej polityki surowcowej, zwłaszcza w zakresie posiadanych mineralnych surowców energetycznych oraz ich skutków dla profili konkurencyjnych w handlu międzynarodowym wybranych krajów poradzieckich, tj. Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji. Wybór tych krajów nie jest przypadkowy, wszystkie one są bowiem określane mianem gospodarek surowcowych, tj. gospodarek o bardzo dużym znaczeniu posiadanych i eksploatowanych surowców naturalnych dla ich funkcjonowania (Labra, Rock i Alvarez 2016).

W przypadku Rosji podkreśla się najczęściej jej bardzo niską ogólną konkurencyjność w handlu międzynarodowym (Falkowski 2017a, Dobrynskaya i Turkisch 2010, Fetisov 2007, Ahrend 2005, Åslund 2005). Co więcej, kraj ten jest konkurencyjny w gospodarce światowej jedynie w zakresie eksportu surowców naturalnych (zwłaszcza energetycznych) oraz ich pochodnych, a także handlu bronią i amunicją oraz statkami powietrznymi o wojskowym przeznaczeniu (Falkowski 2017a). W związku z powyższym podnoszone są określone postulaty pod adresem władz państwowych w zakresie prowadzonej polityki gospodarczej, także odnoszące się do rosyjskiej polityki surowcowej, która jest jej częścią. Przykładowo A.L. Bolshakov (2016) zwraca uwagę na to, że podstawowym celem władz rosyjskich powinno być opracowanie i wdrożenie innowacyjnego mechanizmu tworzenia „biegunów konkurencyjności” umożliwiających coraz efektywniejsze wykorzystanie zasobów posiadanych surowców (głównie mineralnych zasobów energetycznych) w celu zwiększenia konkurencyjności całej gospodarki. Również N. Udaltsova i N. Mikhelashvili (2016) podkreślają istotną rolę podniesienia efektywności zarządzania posiadanymi zasobami (nie tylko surowcowymi, ale także zasobami ludzkimi), zaś G.G. Eletsikh (2015) – konieczność zwiększenia tempa tworzenia i transferu unikalnych i zaawansowanych technologii do sektora przemysłowego oraz pozyskania środków na rozwój działalności innowacyjnej.

Także w przypadku Kazachstanu w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na duże uzależnienie gospodarki tego kraju od posiadanych zasobów surowcowych, co wzmacnia znaczenie prowadzonej tam polityki surowcowej (Falkowski 2017b, Farra, Burgio i Cernov 2011, Khusainov 2011, Matveev 2011). I. Mace-rinskiene i G. Sakhanova (2011) stwierdzają wprost, że główną przewagą konkurencyjną Kazachstanu jest ogromna rezerwa zasobów mineralnych, a dodatkowo także stabilna sytuacja makroekonomiczna. R. Danabayeva (2013) oraz G. Nurmu-khanova (2008) podkreślają natomiast, że biorąc pod uwagę obecny profil konkurencyjny (czy szerzej: gospodarczy) Kazachstanu, oparty na nieodnawialnych zasobach surowcowych, kluczową decyzją dla przyszłego rozwoju tego kraju będzie strategiczny wybór między dotychczasową orientacją surowcową a orientacją gospodarki na innowacje i technologie.

Nie inaczej jest w przypadku Azerbejdżanu, w którym również dominującą rolę w rozwoju gospodarczym oraz międzynarodowej konkurencyjności gospodarki odgrywają posiadane surowce, zwłaszcza ropa naftowa oraz gaz ziemny (Falkowski 2018, Ibragimova i Isayev 2017, Zeynalov 2016, Bahmani-Oskooee i Jamilov 2014). W tym kontekście postrzega się Azerbejdżan jako klasyczny przykład gospodarki dotkniętej tzw. chorobą holenderską (*Dutch disease*) – gospodarki o niskiej międzynarodowej konkurencyjności (Hasanov 2013). Należy jednak zaznaczyć, że w ciągu kilku ostatnich lat dzięki rosnącym środkom finansowym płynącym z eksportu surowców energetycznych do budżetu państwa można było zaobserwować podejmowane przez władze państwowe działania ukierunkowane na dywersyfikację struktury azerskiej gospodarki (Musayev 2016, *Azerbaijan 2020...* 2013). Zasadniczą kwestią w tym kontekście jest pytanie, czy znalazło to pozytywne odzwierciedlenie w międzynarodowej pozycji konkurencyjnej tego kraju.

Celem artykułu jest, po pierwsze, syntetyczne przedstawienie prowadzonej w Azerbejdżanie, Kazachstanie oraz Rosji polityki w zakresie posiadanych mineralnych surowców energetycznych, po drugie, dokonanie szczegółowej analizy kształtowania się długookresowych przewag komparatywnych w eksporcie każdego z wymienionych krajów, po trzecie zaś, odpowiedź na pytanie, czy posiadana przez te kraje pozycja konkurencyjna jest konsekwencją prowadzonej polityki surowcowej (*ceteris paribus*). Należy bowiem mieć na uwadze, że na poziom konkurencyjności kraju w handlu międzynarodowym wpływa nie tylko prowadzona polityka surowcowa, ale również m.in. typ posiadanych surowców mineralnych, surowcochłonność zarówno danego kraju, jak i gospodarki światowej, a także chociażby *terms of trade* kraju surowcowego w obrotach z krajami eksportującymi dobra przetworzone. Te kwestie nie będą jednak przedmiotem analizy w niniejszym artykule.

Zgodnie z postawioną hipotezą badawczą prowadzona w Azerbejdżanie, Kazachstanie oraz Rosji polityka surowcowa w odniesieniu do mineralnych surowców energetycznych, mająca zabezpieczyć interes i pełną kontrolę państwa nad posiadanymi i eksploatowanymi zasobami tych surowców oraz zapewnić stałe źródło dochodów budżetowych, negatywnie oddziałuje na profile konkurencyjne tych gospodarek, w zakresie których od lat nie dokonują się praktycznie żadne zmiany, które mogłyby wpłynąć na poprawę konkurencyjności w handlu międzynarodowym. Co więcej, realizowana polityka surowcowa prowadzi do skutecznego wzmocnienia surowcowego charakteru gospodarek tych krajów, obniżając ich ogólny poziom międzynarodowej konkurencyjności.

W celu odpowiedzi na pytanie o związek między prowadzoną polityką surowcową a poziomem konkurencyjności trzech analizowanych krajów poradzieckich przyjęto uproszczone założenie, że pojawienie się lub znacząca poprawa przewag

komparatywnych w eksporcie w dłuższym okresie może świadczyć o skuteczności prowadzonej polityki surowcowej.

Dla określenia poziomu konkurencyjności omawianych poradzieckich gospodarek surowcowych w handlu międzynarodowym oraz zidentyfikowania ewentualnych zmian w ich strukturach posiadanych przewag komparatywnych w związku z prowadzoną polityką surowcową w każdym z nich zostały wykorzystane dwa wskaźniki: wskaźnik ujawnionych przewag komparatywnych Balassy (RCA) (Balassa 1965, 1989) oraz wskaźnik relacji eksportowo-importowych Lafaya (LFI) (Lafay 1992). Zastosowano także klasyfikację grup towarów ze względu na ich stopień zaawansowania technologicznego według metodologii OECD. W ramach tej klasyfikacji wyróżnia się 4 podstawowe grupy towarów, tj. towary wysokiej, średnio-wysokiej, średnioniskiej oraz niskiej techniki (*ISIC Rev. 3 Technology...* 2011, Hatzichronoglou 1997). Wszystkie dane wykorzystane do analizy przedmiotowego zagadnienia pochodzą z bazy United Nations Commodity Trade Statistics Database.

2. Polityka surowcowa a międzynarodowa konkurencyjność gospodarki – aspekty teoretyczne i metodologiczne

Według Ministerstwa Środowiska RP polityka surowcowa stanowi zbiór nadrzędnych zasad i działań na rzecz zmniejszenia ryzyka w podaży surowców, mających na celu zabezpieczenie wieloletnich potrzeb gospodarczych i społecznych danego kraju, wynikających z przyjętych priorytetów jego rozwoju gospodarczego (*Polityka surowcowa państwa...* 2018). Według Komisji Europejskiej natomiast polityka surowcowa to wszelkie działania podejmowane na rzecz stabilnych dostaw surowców w celu ciągłego zabezpieczenia popytu na te surowce w warunkach gospodarki otwartej, zrównoważonej podaży surowców mineralnych, a także efektywnego wykorzystania zasobów i podaży surowców wtórnych w ramach recyklingu (*Raw Materials...* 2008).

Powiązanie polityki surowcowej z problematyką konkurencyjności można znaleźć w definicji tej polityki zaproponowanej przez autorów raportu *Polityka surowcowa Polski. Rzecz o tym, czego nie ma, a jest bardzo potrzebne* (2015). Zgodnie z tą definicją polityka surowcowa to długofalowa polityka publiczna prowadzona na poziomie krajowym, która ma zapewnić przedsiębiorstwom wytwórczym dostęp do niezbędnych dla ich działalności surowców po cenie umożliwiającej im utrzymanie konkurencyjności, przy jednoczesnym dbaniu o stan środowiska naturalnego i społecznego na każdym etapie cyklu surowcowego oraz bieżące i długookresowe bezpieczeństwo gospodarcze kraju.

Jak już zostało zaznaczone powyżej, politykę surowcową prowadzi państwo, a konkretnie wyspecjalizowane instytucje państwowe posiadające prerogatywy

w tym zakresie w ramach prowadzonej polityki gospodarczej. Polityka surowcowa ściśle wiąże się z polityką przemysłową i dbaniem o konkurencyjność całej gospodarki (*Polityka surowcowa Polski...* 2015), w wymiarze praktycznym natomiast – z dbaniem o racjonalne wykorzystanie posiadanych zasobów surowcowych (Ciriacy-Wantrup 2019). Jej cele są wtórne wobec strategicznych celów polityki gospodarczej kraju (Cubbage, O’Laughlin i Peterson 2017).

Cele polityki surowcowej można podzielić na dwie kategorie, tj. cele krótko- i długoterminowe. Do celów krótkoterminowych zaliczyć należy przede wszystkim: 1) bieżące zarządzanie posiadanymi zasobami surowcowymi oraz ich rezerwami, 2) prognozowanie zjawisk rynkowych (np. wahania cen, zakłócenia dostaw surowców) oraz elastyczne reagowanie na nie, 3) koordynację bieżącej wymiany handlowej w zakresie surowców naturalnych z zagranicą.

Wśród celów długoterminowych polityki surowcowej wymienić należy m.in.: 1) zapewnienie bezpieczeństwa surowcowego kraju w dłuższym okresie, tj. dostępu do surowców niezbędnych do niezakłóconego rozwoju danej gospodarki (zarówno po stronie podaży, jak i popytu), 2) racjonalne gospodarowanie posiadanymi zasobami surowców naturalnych w celu zapewnienia stabilnego i zrównoważonego rozwoju gospodarczego, którego efektem będzie poprawa poziomu życia ludności danego kraju, 3) wyznaczanie kierunków inwestycji w sektorze surowcowym kraju, 4) zrównoważona gospodarka zasobami naturalnymi, w tym wymierne zmniejszenie kosztów środowiskowych eksploatacji posiadanych zasobów surowcowych, 5) podejmowanie działań na rzecz zwiększenia konkurencyjności danej gospodarki nie tylko w zakresie eksportu samych surowców, ale przede wszystkim ich pochodnych oraz dóbr wytwarzanych z wykorzystaniem tych surowców w innych krajach.

Przechodząc do wyjaśnienia i zdefiniowania pojęcia konkurencyjności gospodarki w handlu międzynarodowym (do czego odnosi się problematyka niniejszego artykułu), należy wyraźnie podkreślić, że w literaturze ekonomicznej nie ma jednoznacznej i powszechnie akceptowanej definicji międzynarodowej konkurencyjności gospodarki. Wszystko zależy bowiem od tego, kto (przedsiębiorstwa czy całe gospodarki), na jakim poziomie (meta, makro, mezo czy mikro) oraz w jakim zakresie (w sferze czynników wytwórczych czy też w sferze produktów) konkuruje z innymi podmiotami na arenie międzynarodowej (Delgado i in. 2012, Fagerberg 1996).

Z tego względu konkurencyjność gospodarki w handlu międzynarodowym jest w różny sposób definiowana. Zgodnie z definicją OECD należy ją rozumieć jako zdolność danej gospodarki do uczciwej i skutecznej konkurencji na międzynarodowych rynkach towarów i usług, co prowadzi do poprawy poziomu życia obywateli tego kraju w dłuższym okresie (*OECD Glossary...* 2005). M.A. Weresa podkreśla dynamiczny charakter tej konkurencyjności, twierdząc, że jest ona

zdolnością do szybszego (niż w przypadku innych krajów) osiągnięcia większych korzyści z własnych i zagranicznych czynników produkcji w warunkach otwarcia gospodarki (*Innovation...* 2014). Konkurencyjność gospodarki w handlu międzynarodowym można też zdefiniować jako zdolność danego kraju, rozumianego jako cały system społeczno-polityczno-ekonomiczny, do uzyskania określonych przewag komparatywnych w zakresie międzynarodowych rynków czynników produkcji oraz rynków zbytu towarów i usług, a także ich permanentnej poprawy w warunkach dynamicznie zmieniającego się otoczenia międzynarodowego (Falkowski 2017a). Tę ostatnią definicję przyjmuje się w niniejszym artykule do dalszej analizy przedmiotowego zagadnienia badawczego.

Odnosząc się do kwestii możliwego oddziaływania prowadzonej w danym kraju polityki surowcowej na pozycję konkurencyjną jego gospodarki w handlu międzynarodowym, można przedstawić trzy teoretyczne warianty w tym zakresie. Polityka ta może bowiem przyczyniać się do:

- poprawy międzynarodowej konkurencyjności poprzez stopniową dywersyfikację posiadanych przewag konkurencyjnych również w innych niż surowcowy sektorach gospodarki, co z założenia może prowadzić do wymiernej poprawy osiągniętych wyników makroekonomicznych i w konsekwencji do ogólnego rozwoju gospodarczo-społecznego,

- pogorszenia międzynarodowej konkurencyjności poprzez utrwalanie istniejącej surowcowej specjalizacji eksportowej z uwagi na wysokie przychody, będące konsekwencją posiadanych w tym zakresie przewag komparatywnych w handlu międzynarodowym,

- zachowania istniejącego *status quo* poprzez brak wpływu na kształtowanie się międzynarodowej konkurencyjności danego kraju.

W przypadku krajów o dużych zasobach surowców naturalnych potencjalna siła oddziaływania prowadzonej tam polityki surowcowej na międzynarodową konkurencyjność ich gospodarek będzie dużo większa niż w przypadku krajów nieposiadających tak dużych zasobów.

Biorąc pod uwagę konkurencyjność krajów o dużych zasobach surowców naturalnych, zwłaszcza mineralnych surowców energetycznych, szczególnie niebezpieczny jest drugi z przedstawionych scenariuszy. Prowadzona najczęściej w takiej sytuacji polityka państwa (w tym także surowcowa) ukierunkowana na maksymalizację krótkookresowych korzyści z tytułu wspierania istniejącej surowcowej specjalizacji eksportowej prowadzi może bowiem do obniżenia konkurencyjności całej gospodarki (również sektorów pozasurowcowych) na skutek realnej aprecjacji waluty krajowej w warunkach sprzyjającej koniunktury wysokich i rosnących cen surowców na rynkach międzynarodowych, a także zwiększonych transferów budżetowych w kraju. Innym realnym niebezpieczeństwem w tej sytuacji może być wystąpienie choroby holenderskiej, która poprzez „wysysanie” czynników pracy

oraz kapitału z innych części gospodarki do tej najbardziej zyskowej, tj. związanej z eksploatacją surowców, paradoksalnie skutkuje słabszym rozwojem w dłuższym okresie niż w przypadku krajów nieposiadających tych zasobów (Bahar i Santos 2018).

Konkludując, poziom konkurencyjności danego kraju w handlu międzynarodowym, zwłaszcza w zakresie surowców naturalnych (w tym energetycznych), w dużym stopniu zależy od, po pierwsze, stopnia uzależnienia danej gospodarki od wysokiego udziału eksportu surowców w łącznym eksporcie danego kraju, po drugie zaś, od prowadzonej polityki państwa w zakresie gospodarowania nimi. Tym samym władze danego kraju poprzez realizowane założenia polityki surowcowej mają wpływ nie tylko na konkurencyjność samego sektora surowcowego w handlu międzynarodowym, ale pośrednio także i na konkurencyjność całej gospodarki.

3. Wybrane aspekty prowadzonej polityki w zakresie surowców energetycznych w Azerbejdżanie, Kazachstanie i Rosji

Znaczenie polityki surowcowej, zwłaszcza w odniesieniu do gospodarowania posiadanymi zasobami surowców energetycznych, dla rozwoju gospodarczo-społecznego w przypadku Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji jest zdecydowanie większe niż w przypadku innych krajów poradzieckich¹. Wynika to z faktu, że gospodarki tych krajów w bardzo dużym stopniu bazują na surowcach, dlatego też są określane mianem gospodarek surowcowych.

Tabela 1. Udział surowców mineralnych (ropy naftowej oraz gazu ziemnego) w PKB oraz eksporcie Azerbejdżanu, Kazachstanu i Rosji w latach 2002–2007 oraz 2008–2016

Kraj	Udział w PKB (%)		Udział w eksporcie (%)	
	2002–2007	2008–2016	2002–2007	2008–2016
Azerbejdżan	42–50	48–50	83–90	94–95
Kazachstan	15–18	22–26	50–65	50–57
Rosja	17–23	20–25	45–50	50–53

Źródło: (Kalyuzhnova i Zhukov 2014) oraz uzupełnienia własne na podstawie danych IMF i narodowych urzędów statystycznych.

¹ Do grupy krajów o podobnej specyfice należałoby zaliczyć także Turkmenistan, jednak z uwagi na brak danych dotyczących handlu zagranicznego tego kraju, niezbędnych dla zachowania symetrii analizy zagadnienia badawczego określonego w tytule artykułu, nie będzie on przedmiotem dalszych rozważań.

Biorąc pod uwagę udział posiadanych mineralnych surowców energetycznych (ropy naftowej i gazu ziemnego) w PKB oraz eksporcie, zdecydowanie najsilniej uzależnionym od nich spośród trzech analizowanych krajów poradzieckich jest Azerbejdżan. Udział tych surowców w PKB tego kraju po 2008 r. wahał się w przedziale 48–50%, zaś w eksporcie w przedziale 94–95% (tabela 1). W przypadku Kazachstanu oraz Rosji analogiczny udział był w tym okresie również duży, jednak mniejszy niż w przypadku azerskiej gospodarki i wahał się odpowiednio od 22% do 26% i od 50% do 57% (Kazachstan) oraz od 20% do 25% i od 50% do 53% (Rosja). Dane te świadczą o bardzo istotnym znaczeniu mineralnych surowców energetycznych dla całokształtu funkcjonowania gospodarek trzech analizowanych krajów poradzieckich.

Analizę polityki surowcowej Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji pod kątem działań państwa w zakresie posiadanych mineralnych surowców energetycznych warto rozpocząć od omówienia tamtejszych sektorów tych surowców. Cechą charakterystyczną polityki surowcowej tych trzech krajów jest priorytetowo traktowane utrzymanie kontroli państwa (państwowych przedsiębiorstw) nad złożami posiadanych surowców mineralnych, ich eksploatacją oraz przesyłem rurociągami.

W Azerbejdżanie głównymi producentami ropy naftowej i gazu ziemnego są: państwowy koncern naftowy SOCAR (State Oil Company of the Azerbaijan Republic), międzynarodowe konsorcjum AIOC (Azerbaijan International Operating Company), zarządzające pracami na morskich złożach Azeri-Czirag-Guneszli, z których pochodzi najwięcej wydobywanej ropy naftowej, a także konsorcjum Szach-Deniz, które rozpoczęło wydobywanie gazu ziemnego w 2007 r. (Moore 2015). Koncerny zagraniczne mogą operować na rynku surowcowym w Azerbejdżanie, ale tylko poprzez tworzenie spółek *joint venture* lub na podstawie porozumień o podziale produkcji (*production sharing agreement*), które muszą być ratyfikowane przez parlament. Tym samym, państwo (co należy podkreślić: z autorytarnym systemem władzy politycznej) sprawuje całkowitą kontrolę na sektorze wydobywczym i płynącymi z eksportu tych surowców przychodami. Ta sytuacja doprowadziła do stworzenia formalnych rozwiązań instytucjonalnych w Azerbejdżanie, które trwale gwarantują środki finansowe na utrzymanie przez rządzących swojej władzy w kraju (Franke, Gawrich i Alakbarov 2009).

W przypadku Kazachstanu większość posiadanych zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego zlokalizowana jest w okolicach rejonów Kaszagan, Tengiz i Karaczaganak. Warto przy tym zaznaczyć, że Kazachstan zajmuje trzecie miejsce pod względem wielkości rezerw ropy naftowej na świecie, po Arabii Saudyjskiej i Iraku. Operatorem największego złoża Kaszagan jest Północno-Kaspijska Spółka Operatorska (North Caspian Operating Company), której udziałowcami są KazMunaiGas (kazachstański państwowy koncern naftowy) oraz międzynarodowe koncerny: Total, Eni, ExxonMobil, Shell, ConocoPhillips oraz Inpex. Wiel-

kość złoża szacuje się na 35 mld baryłek ropy naftowej. Eksploatację pola Tengiz prowadzi Tengizshevroil, którego głównymi udziałowcami są Chevron, Exxon-Mobil, a także wspomniany wcześniej państwowy koncern naftowy KazMunai-Gas oraz LUKArko (Papurina 2015).

Karaczaganak natomiast to jedno z największych pól gazowych świata. Zostało one odkryte w 1979 r., ale zaczęto je eksploatować dopiero po rozpadzie ZSRR. Prawo do jego eksploatacji uzyskało międzynarodowe konsorcjum ze 100-procentowym kapitałem zagranicznym, które notabene posiadało też odpowiednie technologie niezbędne do eksploatacji tego złoża. W 2009 r. Kazachstan oskarżył zachodnie koncerny energetyczne tworzące konsorcjum eksploatujące Karaczaganak o 1,2 mld USD zaległości podatkowych i w zamian zażądał udziałów w tym konsorcjum, a tym samym w złożach. Ostatecznie za 10% udziałów Kazachstan zapłacił 2 mld USD gotówką oraz 1 mld USD w rozliczeniach bezgotówkowych, które obejmowały ostateczną rezygnację z wcześniejszych roszczeń podatkowych. Dodatkowo Kazachstan zobowiązał się do 2038 r. nie pobierać ceł od gazu eksportowanego z tych złóż. W konsekwencji dotychczasowi udziałowcy złóż Karaczaganak przekazali Kazachstanowi po 2–3% własnych udziałów. Po sfinalizowaniu transakcji brytyjski koncern BG i włoski ENI mają po 29,25% udziałów w złożach Karaczaganak, amerykański koncern Chevron ma 18%, a rosyjski koncern Łukoil – 13,5% (*Kazachstan wygrał...* 2012).

W przypadku Rosji, jednego z najważniejszych producentów i eksporterów ropy naftowej oraz gazu ziemnego, posiadającej 25% światowych udowodnionych zasobów gazu ziemnego (pierwsze miejsce na świecie) oraz 5,4% światowych udowodnionych zasobów ropy naftowej (siódme miejsce na świecie) (*Russia Oil...* 2017), absolutna dominacja przedsiębiorstw państwowych (w mniejszym stopniu prywatnych – ściśle powiązanych z Kremlen) jest niepodważalna. W 2015 r. największy łączny udział w wydobyciu ropy naftowej i gazu ziemnego w Rosji miały odpowiednio: Rosneft (37%), Łukoil (16%), Surgutneftegas (11%) oraz Gazprom Neft (10%). Absolutną dominację w tym zakresie wykazuje Rosneft, którego udział w wydobyciu gazu ziemnego w Rosji w 2015 r. wyniósł 30%, zaś ropy naftowej aż 48% (*Russia in the Era...* 2016). Należy przy tym zaznaczyć, że głównym akcjonariuszem spółki jest firma JSC ROSNEFTEGAZ, której 100-procentowym właścicielem jest Rząd Federacji Rosyjskiej. Posiada ona 50,00000001% akcji Rosneftu (stan na 1 sierpnia 2018 r.) (*Rosneft's Shareholders...* 2018).

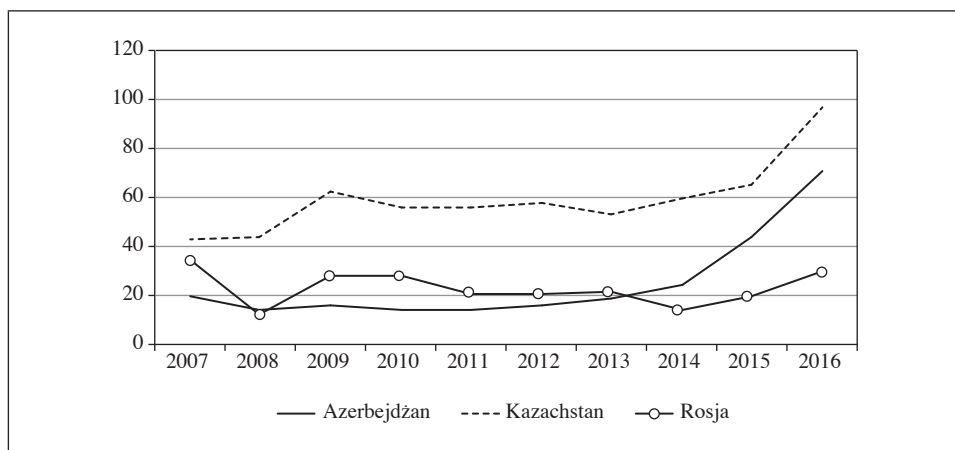
Analizując politykę państwa wobec posiadanych mineralnych surowców energetycznych w Azerbejdżanie, Kazachstanie i Rosji, warto jest także zwrócić uwagę na podejście władz tych krajów do inwestycji kapitału zagranicznego w tym segmencie ich gospodarek. W tym zakresie występują bowiem wyraźne różnice. W grupie analizowanych krajów zdecydowanie największe zaangażowanie

zowanie kapitału obcego w sektorze wydobycia surowców energetycznych ma miejsce w Kazachstanie; mniejsze w Azerbejdżanie (przy czym widoczny jest wyraźny trend wzrostowy), a najmniejsze w Rosji, gdzie wraz z dojściem W. Putina do władzy rozpoczęto sukcesywny proces konsolidacji sektora energetycznego w rękach państwa (Miller 2018). W przypadku Rosji sytuacja ta jest nie tylko wynikiem niechęci do zagranicznych inwestycji w strategicznym sektorze surowcowym, ale także konsekwencją sankcji gospodarczych nałożonych na Rosję po aneksji Krymu w 2014 r. i kontrsanekcji ze strony rosyjskiej (Falkowski 2015). Odmienną politykę prowadzą Azerbejdżan oraz – przede wszystkim – Kazachstan. Przykładowo w 2015 r. w Kazachstanie ok. 80% wszystkich inwestycji zagranicznych zostało zrealizowanych w sektorze ropy naftowej i gazu ziemnego. Kapitał inwestują tam takie koncerny, jak np. AES Corporation, Agip, Arco, British Gas, Central Asia Petroleum, Chevron, China National Petroleum, Ispat, Mobil Oil, Philip Morris, Texaco. Należy także podkreślić wzrost zainteresowania chińskich koncernów realizacją inwestycji w kazachskim sektorze surowcowym. W przypadku Azerbejdżanu na uwagę zasługuje fakt konsekwentnie od 2003 r. prowadzonej polityki przyciągania kapitału zagranicznego do sektorów niesurowcowych. Pomimo że to w azerskim sektorze surowcowym dokonuje się najwięcej inwestycji zagranicznych, wartość zagranicznego kapitału inwestowanego w pozostałych sektorach azerskiej gospodarki (głównie: przemyśle, budownictwie i handlu) z roku na rok wzrasta. O ile w 2007 r. wartość zagranicznych inwestycji bezpośrednich wyniosła 0,45 mld USD, o tyle już w 2014 r. było to 1,32 mld USD (*Discover Your Way...* 2017). W kolejnych latach wartość tych inwestycji znacząco spadła, co było związane z pogorszeniem ogólnej koniunktury gospodarczej w Azerbejdżanie.

O stopniu zaangażowania kapitału zagranicznego w szeroko rozumianym sektorze surowców energetycznych (głównie ropy naftowej i gazu ziemnego), strategicznym w kontekście funkcjonowania wszystkich trzech analizowanych krajów, oraz różnic w podejściu poszczególnych władz do tego typu inwestycji świadczy wartość zainwestowanego kapitału zagranicznego w tych gospodarkach ogółem. Ponieważ gospodarki te są gospodarkami surowcowymi, to gros kapitału zagranicznego jest zainwestowany właśnie w ich sektorach surowcowych, głównie surowców energetycznych.

Jak wynika z danych UNCTAD przedstawionych na rys. 1, krajem najbardziej otwartym na zagraniczne inwestycje bezpośrednie spośród trzech analizowanych jest Kazachstan. Co więcej, udział wartości zasobu ZIB w PKB tego kraju w ciągu ostatnich lat bardzo wyraźnie wzrósł – z 42,5% w 2007 r. do aż 97% w 2016 r. (większość ZIB ulokowano w sektorze surowcowym). Zupełnie odmienna sytuacja ma miejsce w Rosji, gdzie udział ten jest znacząco mniejszy niż w Kazachstanie, a od 2014 r. mniejszy także niż w Azerbejdżanie. Warto podkreślić, że rosnące

wydobyć ropy naftowej oraz gazu ziemnego i malejące tym samym łatwo dostępne zasoby tych surowców wymuszać będą coraz silniejsze zaangażowanie kapitału oraz nowoczesnych technologii, co w przypadku Rosji może być problematyczne.

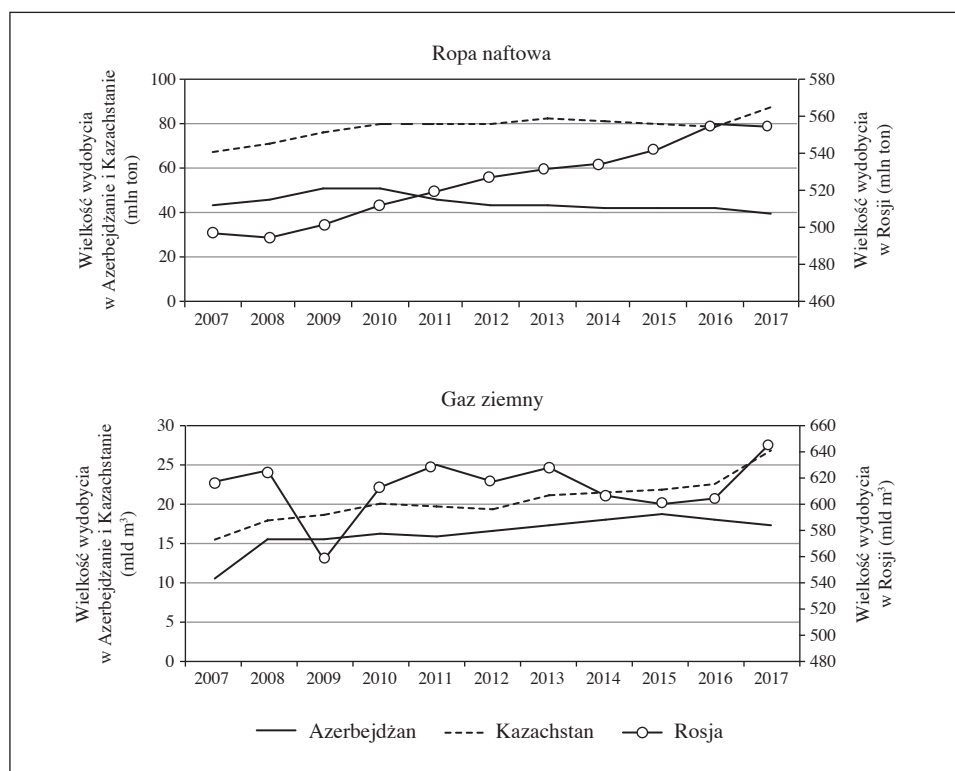
Rys. 1. Udział wartości zasobów zagranicznych inwestycji bezpośrednich (*inward FDI stock*) w PKB Azerbejdżanu, Kazachstanu i Rosji w latach 2007–2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD.

Ważnym elementem polityki surowcowej państwa jest polityka wydobycia posiadanych surowców. Z uwagi na to, że przychody ze sprzedaży surowców energetycznych są niezwykle istotnym źródłem dochodów budżetowych analizowanych krajów, z nielicznymi wyjątkami stale zwiększa się ich wydobycie.

Zarówno w przypadku ropy naftowej, jak i gazu ziemnego największą dynamiką wzrostu wydobycia charakteryzował się w ostatnich latach Kazachstan (rys. 2). W latach 2007–2017 odnotowano wzrost wydobycia kazachskiej ropy naftowej o blisko 30% – z 67,2 mln ton w 2007 r. do 86,9 mln ton w 2017 r., zaś gazu ziemnego aż o 71,5% – z 15,8 mld m³ w 2007 r. do 27,1 mld m³ w 2017 r. Również w Rosji w tym okresie wzrosło wydobycie obu surowców: ropy naftowej o blisko 11,5% – z 497,5 mln ton w 2007 r. do 554,4 mln ton w 2017 r. oraz gazu ziemnego o 5,6% – z 601,6 mld m³ w 2007 r. do 635,6 mld m³ w 2017 r. Warto przy tym zwrócić uwagę na nieporównywalną wręcz skalę wydobycia zarówno ropy naftowej, jak i gazu ziemnego w Rosji w stosunku do Kazachstanu czy Azerbejdżanu. Przykładowo w 2017 r. Rosja wydobywała ponad 6-krotnie więcej ropy naftowej niż Kazachstan i aż ponad 14-krotnie więcej niż Azerbejdżan oraz 23,5-krotnie więcej gazu ziemnego niż Kazachstan i blisko 36-krotnie więcej

niż Azerbejdżan. W przypadku tego ostatniego kraju (Azerbejdżanu) w okresie 2007–2017 po początkowym wzroście wydobycia ropy naftowej w latach 2007–2010 od 2011 r. wydobycie sukcesywnie malało – z 51,3 mln ton w 2011 r. do 39,2 mln ton w 2017 r. W przypadku gazu ziemnego natomiast w wyniku prowadzonej polityki wzrostu jego eksploatacji wielkość wydobycia w okresie 2007–2017 wzrosła aż o 67% – z 10,6 mld m³ w 2007 r. do 17,7 mld m³ w 2017 r. Chociaż skala wydobycia tych surowców była nieporównywalna ze skalą wydobycia w Rosji, dynamika wzrostu była bardzo wyraźna.

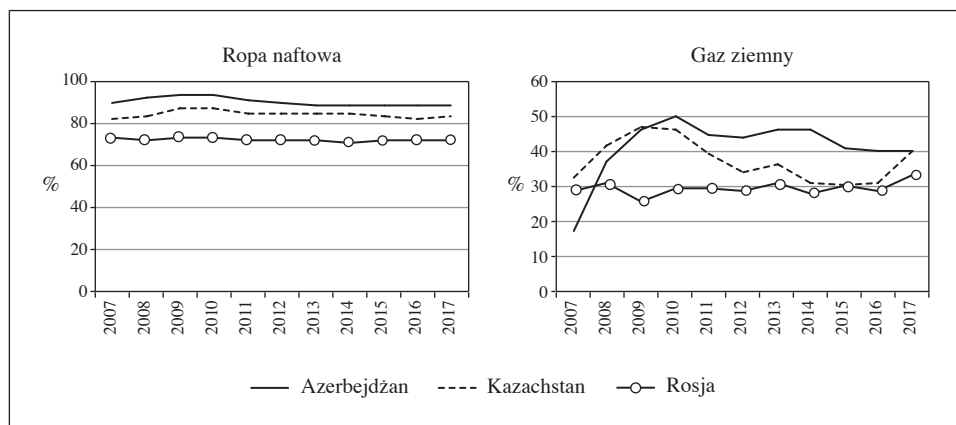

Rys. 2. Wielkość wydobycia ropy naftowej oraz gazu ziemnego w Azerbejdżanie, Kazachstanie i Rosji w latach 2007–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BP Amoco (*Statistical Review...* 2018).

Analizując politykę surowcową w Azerbejdżanie, Kazachstanie oraz Rosji w kontekście wielkości wydobywanych mineralnych surowców energetycznych, warto wziąć pod uwagę skalę eksportu tych surowców. Na rys. 3 przedstawiono udział eksportu ropy naftowej oraz gazu ziemnego w całkowitym wydobyciu tych surowców w trzech poradzieckich krajach w latach 2007–2017.

Z analizy danych przedstawionych na rys. 3 wynika, że we wszystkich trzech krajach zdecydowanie większa część wydobywanej ropy naftowej trafia na eksport niż wydobywanego gazu ziemnego. Istnieje ponadto wyraźne zróżnicowanie w tym zakresie pomiędzy poszczególnymi krajami. Udział eksportu zarówno ropy naftowej, jak i gazu ziemnego w całkowitym ich wydobyciu jest największy w Azerbejdżanie (średni udział eksportu tych surowców w całkowitym wydobyciu w latach 2007–2017 wyniósł odpowiednio 90,3% oraz 41,1%), zaś najmniejszy w Rosji (odpowiednio 72,3% oraz 29,4%). W Kazachstanie udział ten wyniósł odpowiednio 84,3% oraz 37,3%.

Rys. 3. Udział eksportu ropy naftowej oraz gazu ziemnego w Azerbejdżanie, Kazachstanie i Rosji w całkowitym wydobyciu tych surowców w latach 2007–2017 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BP Amoco (*Statistical Review...* 2018).

Istniejące różnice w tym zakresie wynikają przede wszystkim z różnej skali wielkości gospodarek tych krajów, ich poziomu rozwoju oraz zapotrzebowania na rynku wewnętrznym na surowce energetyczne (które jest zaspokajane w pierwszej kolejności). To uzasadnia niższy udział ropy naftowej i gazu ziemnego przeznaczanych na eksport w całkowitym ich wydobyciu w Rosji w stosunku do Azerbejdżanu i Kazachstanu.

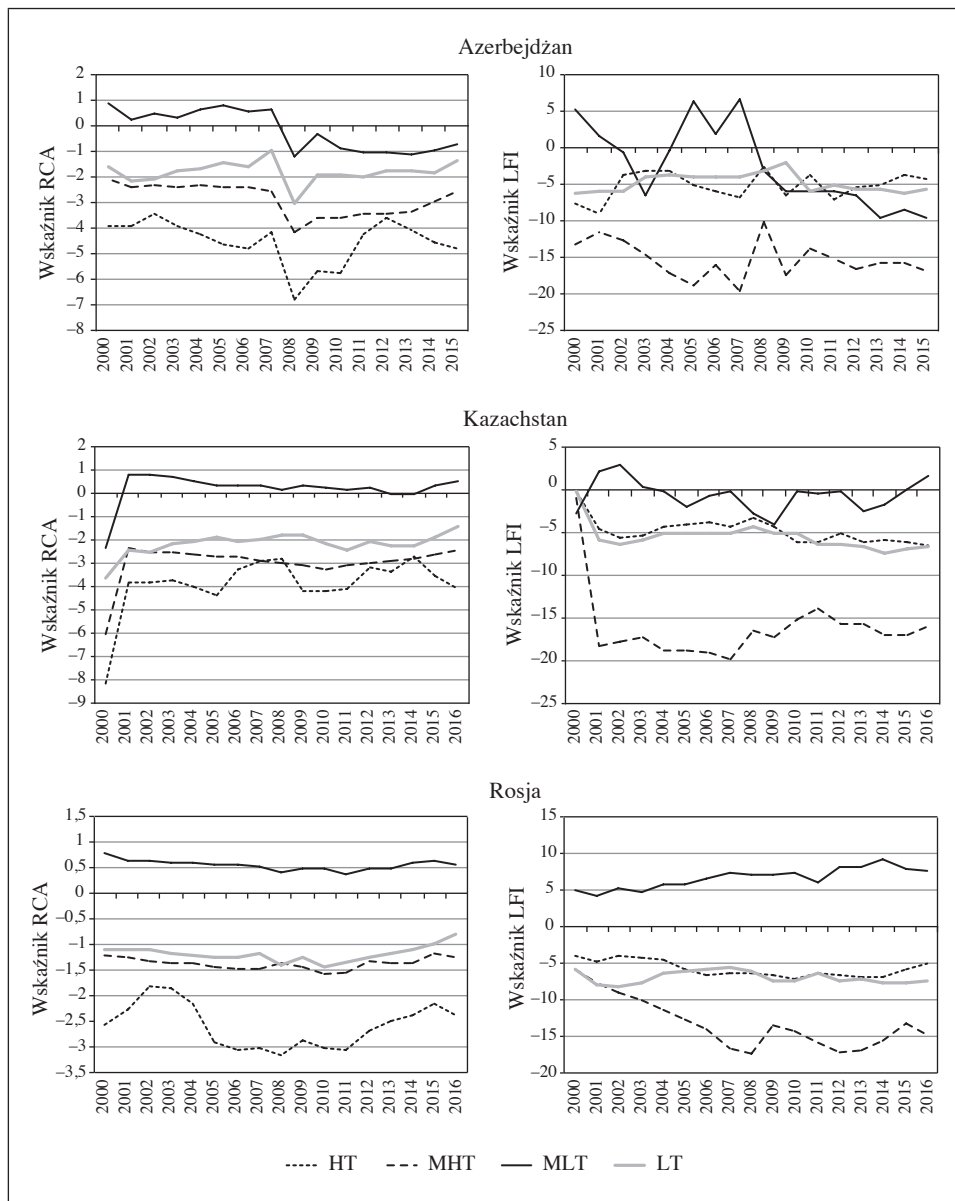
Jeśli uwzględni się powyższe dane, nie może dziwić fakt, że we wszystkich analizowanych krajach, tj. w Azerbejdżanie, Kazachstanie oraz Rosji, mineralne surowce energetyczne uznawane są za zasoby strategiczne o istotnym znaczeniu dla bieżącego funkcjonowania oraz przyszłego rozwoju ich gospodarek.

4. Konkurencyjność Azerbejdżanu, Kazachstanu i Rosji w handlu międzynarodowym – szczególne znaczenie surowców energetycznych

Ogólny poziom międzynarodowej konkurencyjności Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji jest niski i sytuację tę należy wiązać bezwzględnie z surowcowym charakterem ich gospodarek. Świadczy o tym przede wszystkim to, że te trzy kraje nie posiadają żadnych ujawnionych przewag komparatywnych w zakresie handlu towarami z grup wysokiej, średniowysokiej, a nawet niskiej techniki ogółem (rys. 4). Są one natomiast konkurencyjne w handlu międzynarodowym w zakresie grupy towarów średnioniskiej techniki, do której – co jest szczególnie istotne – należą surowce i ich pochodne. Najwyższą konkurencyjnością w tym zakresie charakteryzuje się Rosja, w przypadku której odnotowano najwyższe wartości wskaźników RCA oraz LFI w latach 2000–2016. Także Kazachstan (z małymi wyjątkami) utrzymywał posiadane w tym zakresie ujawnione przewagi komparatywne. Przeciwna sytuacja ma miejsce w Azerbejdżanie, w przypadku którego wyraźnie widoczny był spadek międzynarodowej konkurencyjności w handlu tą grupą towarów po 2008 r., czego wyrazem były ujemne wartości wskaźników RCA oraz LFI w tym okresie. Jest to o tyle ciekawe, że w tym samym czasie konkurencyjność Azerbejdżanu w handlu paliwami mineralnymi, olejami i produktami ich destylacji nie spadła, wręcz przeciwnie. Głównym powodem takiej sytuacji był znaczny (wręcz dramatyczny) spadek konkurencyjności azerskiej gospodarki w zakresie produkcji statków i łodzi, a także – choć w nieco mniejszym stopniu – w zakresie handlu wyrobami gumowymi oraz z tworzyw sztucznych, które także wchodziły w skład grupy towarów średnioniskiej techniki.

Jeśli jednak z grupy towarów średnioniskiej techniki wyłączymy kategorię „paliwa mineralne, oleje i produkty ich destylacji” i poddamy ją osobnej analizie pod kątem kształtowania się ujawnionych długookresowych przewag komparatywnych w eksporcie Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji w latach 2000–2016, to okaże się, że wszystkie trzy kraje są bardzo konkurencyjne na arenie międzynarodowej w zakresie handlu tymi dobrami (o czym świadczą wysokie i dodatnie wartości stosownych wskaźników RCA oraz LFI). Warto zaznaczyć, że w całym badanym okresie najwyższą konkurencyjnością w tym zakresie charakteryzowała się gospodarka azerska, następną w kolejności była gospodarka kazachska i dopiero na trzecim miejscu w gronie tych krajów – gospodarka rosyjska (rys. 5).

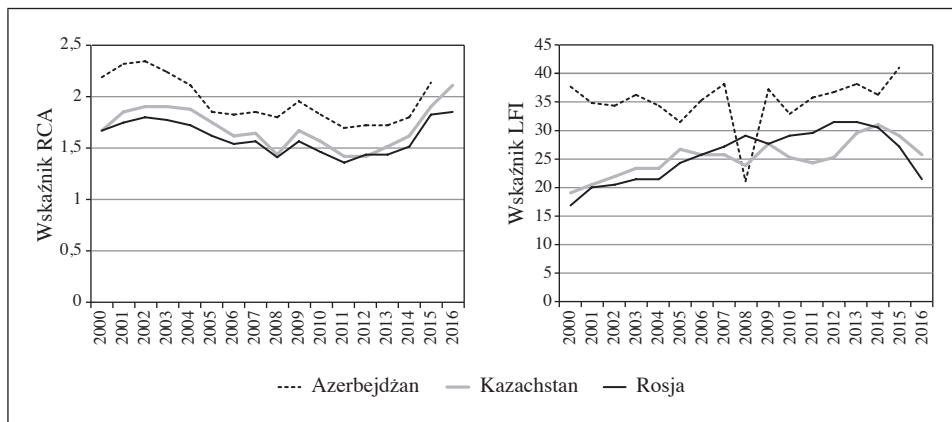
Zidentyfikowane przewagi są oczywiście w dużym stopniu konsekwencją geograficznego rozmieszczenia złóż mineralnych surowców energetycznych na świecie (kraje posiadające duże zasoby tych surowców mają w handlu nimi naturalne przewagi komparatywne w stosunku do pozostałych krajów świata). Należy

Rys. 4. Przewagi komparatywne Azerbejdżanu, Kazachstanu i Rosji w handlu towarami wysokiej, średniowysokiej, średnioniskiej oraz niskiej techniki w latach 2000–2016

Objaśnienia: HT – towary wysokiej techniki, MHT – towary średniowysokiej techniki, MLT – towary średnioniskiej techniki, LT – towary niskiej techniki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych United Nations Commodity Trade Statistics Database, <https://comtrade.un.org> (data dostępu: 31.07.2018).

Rys. 5. Przewagi komparatywne Azerbejdżanu, Kazachstanu i Rosji w handlu paliwami mineralnymi, olejami i produktami ich destylacji w latach 2000–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych United Nations Commodity Trade Statistics Database, <https://comtrade.un.org> (data dostępu: 31.07.2018).

jednak podkreślić, że to od prowadzonej polityki surowcowej w danym kraju, a konkretnie decyzji dotyczących skali eksploatacji tych surowców (poziomu ich wydobywania) i wielkości eksportu zależy pozycja danego kraju w handlu międzynarodowym tymi surowcami. Pośrednio zaś będzie to także wpływać na potencjalne przewagi komparatywne w tym zakresie.

5. Podsumowanie

W przypadku gospodarek surowcowych, tj. takich, dla których ogromne znaczenie w funkcjonowaniu i rozwoju mają posiadane surowce naturalne, prowadzona polityka surowcowa jest jednym z niezwykle istotnych elementów kształtujących ich potencjalne przewagi komparatywne w handlu międzynarodowym zarówno tymi surowcami, jak i pośrednio innymi towarami. Działania podejmowane przez władze danego kraju w ramach tej polityki mogą w różnorodny sposób wpływać na konkurencyjność danej gospodarki na arenie międzynarodowej. Przede wszystkim mogą ją poprawiać lub pogarszać (destrukcyjnie oddziałując na zdolność konkurencyjną kraju w handlu międzynarodowym poprzez utrwalanie jego surowcowej specjalizacji eksportowej). Teoretycznie możliwy jest też wariant trzeci, tj. działania te mogą nie przekładać się w żaden sposób na konkurencyjność danej gospodarki.

W odniesieniu do gospodarek surowcowych często obserwowane jest oddziaływanie negatywne w tym zakresie. Tak też jest w przypadku Azerbejdżanu,

Kazachstanu oraz Rosji. Prowadzona w tych krajach polityka surowcowa dotycząca posiadanych zasobów mineralnych surowców energetycznych, mająca zabezpieczyć interes i pełną kontrolę państwa nad posiadаныmi i eksploatowanymi zasobami tych surowców oraz zapewnić stałe źródło dochodów budżetowych, negatywnie oddziałuje na konkurencyjność tych gospodarek. Prowadzi ona bowiem do ugruntowania międzynarodowej specjalizacji tych gospodarek w handlu surowcami energetycznymi i ich pochodnymi, ale również zwiększa ich zależność od koniunktury cenowej na międzynarodowych rynkach surowcowych.

Z analizy kształtowania się długookresowych przewag komparatywnych w eksporcie Azerbejdżanu, Kazachstanu oraz Rosji, jasno wynika, że struktura tych przewag nie zmienia się praktycznie od lat, nie pojawiają się także nowe przewagi komparatywne, co świadczyłoby o poprawie konkurencyjności tych gospodarek na arenie międzynarodowej. Na tej podstawie można stwierdzić, że prowadzona w tych krajach polityka surowcowa (co warto podkreślić: paradoksalnie bardzo zbieżna pomimo istniejących różnic w potencjale zarówno gospodarczym, jak i surowcowym), wpisująca się w całości kształt prowadzonej polityki gospodarczej tych krajów, jedynie wzmacnia surowcowy charakter gospodarek tych krajów, obniżając skutecznie ich ogólny poziom międzynarodowej konkurencyjności. Należy jednak podkreślić, że zidentyfikowany brak pozytywnych zmian w kształtowaniu się wspomnianych przewag komparatywnych był konsekwencją także innych, nieuwzględnionych w artykule czynników.

W tej sytuacji konieczne wydaje się podjęcie konkretnych działań nie tylko w ramach polityki surowcowej, ale szerzej – w polityce gospodarczej i strategii rozwoju tych państw, pragmatycznie nastawionych na modernizację i rozwój sektorów pozasurowcowych (co docelowo zwiększyłoby ich konkurencyjność) z wykorzystaniem do tego celu środków pochodzących z eksportu posiadanych surowców energetycznych (co zdyskontowałoby bieżącą wysoką konkurencyjność międzynarodową w handlu mineralnymi surowcami energetycznymi).

Literatura

- Ahrend R. (2005), *Can Russia Break the "Resource Curse"?*, „Eurasian Geography and Economics”, vol. 46, nr 8, <https://doi.org/10.2747/1538-7216.46.8.584>.
- Åslund A. (2005), *Russian Resources: Curse or Rents?*, „Eurasian Geography and Economics”, vol. 46, nr 8, <https://doi.org/10.2747/1538-7216.46.8.610>.
- Azerbaijan 2020: Look into the Future* (2013), http://www.president.az/files/future_en.pdf (data dostępu: 22.03.2018).
- Bahar D., Santos M.A. (2018), *One More Resource Curse: Dutch Disease and Export Concentration*, „Journal of Development Economics”, vol. 132, <https://doi.org/10.1016/j.jdevec.2018.01.002>.

- Bahmani-Oskooee M., Jamilov R. (2014), *Export Diversification and the S-curve Effect in a Resource-rich State: Evidence from Azerbaijan*, „Economic Change and Restructuring”, vol. 47, nr 2, <https://doi.org/10.1007/s10644-013-9145-8>.
- Balassa B. (1965), *Trade Liberalization and 'Revealed' Comparative Advantage*, „The Manchester School of Economic and Social Studies”, vol. 33, nr 2, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x>.
- Balassa B. (1989), *'Revealed' Comparative Advantage Revisited (w:) Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development*, red. B. Balassa, New York University Press, New York.
- Bolshakov A.L. (2016), *Innovative Mechanism for Creation of "Competitiveness Poles" on the Russian Territory*, „Creative Economy”, vol. 10, nr 7.
- Ciriacy-Wantrup S.V. (2019), *"Common Property" as a Concept in Natural Resources Policy (w:) Natural Resource Economics: Selected Papers*, red. R.C. Bishop, S.O. Andersen, Routledge, London.
- Cubbage F., O'Laughlin J., Peterson M.N. (2017), *Natural Resource Policy*, Waveland Press, Long Grove.
- Danabayeva R. (2013), *Management of Innovation in the Modern Kazakhstan: Development Priorities of Science, Technology and Innovation*, „Journal of Information Systems & Operations Management”, vol. 7, nr 2.
- Delgado M., Ketels C., Porter M.E., Stern S. (2012), *The Determinants of National Competitiveness*, NBER Working Paper, nr 18249, NBER, Cambridge.
- Discover Your Way to Azerbaijan* (2017), Azerbaijan Export and Investment Promotion Foundation, Baku.
- Dobrynskaya V., Turkisch E. (2010), *Economic Diversification and Dutch Disease in Russia*, „Post-Communist Economies”, vol. 22, nr 3.
- Eletskikh G.G. (2015), *Development of Innovative Systems: Problems and Prospects of Today's Russia*, „Russian Journal of Innovation Economics”, vol. 5, nr 4, <https://doi.org/10.18334/inec.5.4.2105>.
- Fagerberg J. (1996), *Technology and Competitiveness*, „Oxford Review of Economic Policy”, vol. 12, nr 3, <https://doi.org/10.1093/oxrep/12.3.39>.
- Falkowski K. (2015), *Bezpieczeństwo ekonomiczne Rosji w warunkach sankcji gospodarczych UE w kontekście posiadanych międzynarodowych przewag konkurencyjnych*, „Studia Europejskie”, nr 4(76).
- Falkowski K. (2017a), *Long-term Comparative Advantages of the Eurasian Economic Union Member States in International Trade*, „International Journal of Management and Economics”, vol. 53, nr 4, <https://doi.org/10.1515/ijme-2017-0024>.
- Falkowski K. (2017b), *The Resources-dependent Competitive Profile of Kazakhstan and Its Consequences for the Country's Future Development*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 486, <https://doi.org/10.15611/pn.2017.486.08>.
- Falkowski K. (2018), *The Importance of Energy Resources for Azerbaijan's International Competitiveness*, „Journal of International Studies”, vol. 11, nr 4, <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2018/11-4/3>.
- Farra F., Burgio C., Cernov M. (2011), *The Competitiveness Potential of Central Asia (w:) Central Asia Competitiveness Outlook*, OECD, Paris.
- Fetisov G. (2007), *The "Dutch Disease" in Russia: Macroeconomic and Structural Aspects*, „Problems of Economic Transition”, vol. 50, nr 1, <https://doi.org/10.2753/pet1061-1991500103>.

- Franke A., Gawrich A., Alakbarov G. (2009), *Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States: Resource Incomes and Autocracy as a Double 'Curse' in Post-Soviet Regimes*, „Europe-Asia Studies”, vol. 61, nr 1, <https://doi.org/10.1080/09668130802532977>.
- Hasanov F. (2013), *Dutch Disease and the Azerbaijan Economy*, „Communist and Post-Communist Studies”, vol. 46, nr 4, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2013.09.001>.
- Hatzichronoglou T. (1997), *Revision of the High Technology Sector and Product Classification*, STI Working Papers 1997/2, OECD/GD 97(216), OECD, Paris.
- Ibragimova S., Isayev N. (2017), *Development of the Non-performing Sector of Independent Azerbaijan*, SSRN, <https://ssrn.com/abstract=2960151> (data dostępu: 11.02.2018).
- Innovation, Human Capital and Trade Competitiveness: How Are They Connected and Why Do They Matter?* (2014), red. M.A. Weresa, Springer International Publishing, Cham.
- ISIC Rev. 3 Technology Intensity Definition. Classification of Manufacturing Industries into Categories Based on R&D Intensities* (2011), OECD, <http://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf> (data dostępu: 13.07.2018).
- Kalyuzhnova Y., Zhukov S. (2014), *Kazakhstan: The Best Oil and Gas Magnate in the CIS?*, <https://www.aeaweb.org/conference/2014/retrieve.php?pdfid=277> (data dostępu: 12.09.2017).
- Kazachstan wygrał długą batalię o złoża gazu* (2012), http://wyborcza.pl/1,155287,12034430,Kazachstan_wygral_dluga_batalie_o_zloza_gazu.html?disableRedirects=true (data dostępu: 20.08.2018).
- Khusainov B. (2011), *Country Preferences and Competitiveness of Export in Belarus, Kazakhstan and Russia*, „Eurasian Economic Integration”, vol. 2, nr 11.
- Labra R., Rock J.A., Álvarez I. (2016), *Identifying the Key Factors of Growth in Natural Resource-driven Countries. A Look from Knowledge-based Economy*, „Ensayos Sobre Política Económica”, vol. 34, nr 79, <https://doi.org/10.1016/j.espe.2015.12.001>.
- Lafay G. (1992), *The Measurement of Revealed Comparative Advantages (w:) International Trade Modeling*, red. M.G. Dagenais, P.A. Muet, Chapman & Hill, London.
- Macerinskiene I., Sakhanova G. (2011), *National Economy Competitiveness of Kazakhstan Republic*, „Engineering Economics”, vol. 22, nr 3, <https://doi.org/10.5755/j01.ee.22.3.519>.
- Matveev M. (2011), *Economic Priorities of Kazakhstan during Global Crisis Waves*, „Creative Economy”, vol. 5, nr 5.
- Miller Ch. (2018), *Putinomics. Power and Money in Resurgent Russia*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Moore S. (2015), *Azerbaijan Extractive Industries Transparency Initiative*, https://eiti.org/sites/default/files/migrated_files/aze_eiti_report_2013.pdf (data dostępu: 21.08.2018).
- Musayev V. (2016), *Challenges for Sustainable Economic Development: Evidence from Azerbaijan*, CAERC Working Paper, Center for Analysis of Economic Reforms and Communication, Baku.
- Nurmukhanova G. (2008), *Competitiveness of National Economy: Problems of Regulation*, „E+ M. Ekonomie a Management”, vol. 11, nr 4.
- OECD Glossary of Statistical Terms* (2005), OECD, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399> (data dostępu: 22.08.2018).
- Papurina L. (2015), *Sektor energetyczny Republiki Kazachstanu*, <https://kazakhstan.trade.gov.pl/pl/kazachstan/analizy-rynkowe/146181,sektor-energetyczny-republiki-kazachstanu.html> (data dostępu: 20.08.2018).

- Polityka surowcowa państwa. Projekt* (2018), Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Polityka surowcowa Polski. Rzecz o tym, czego nie ma, a jest bardzo potrzebne* (2015), red. J. Hausner, Fundacja Gospodarki i Administracji, Kraków.
- Raw Materials Initiative* (2008), European Commission, Brussels.
- Rosneft's Shareholders as of August 1, 2018* (2018), Rosneft, https://www.rosneft.com/Investors/Equity/Shareholder_structure/ (data dostępu: 16.08.2018).
- Russia in the Era of Change* (2016), InfoTEK-Consult, Moscow.
- Russia Oil and Gas Sector Report 2017/2018* (2017), EMIS, <https://www.emis.com/blog/russia-oil-gas-sector-report-20172018> (data dostępu: 22.08.2018).
- Sachs J.D., Warner A.M. (2001), *The Curse of National Resources*, „European Economic Review”, vol. 45, nr 4–6, [https://doi.org/10.1016/s0014-2921\(01\)00125-8](https://doi.org/10.1016/s0014-2921(01)00125-8).
- Statistical Review of World Energy* (2018), BP Amoco, London.
- Udaltsova N., Mikhelashvili N. (2016), *Competitiveness of the National Innovation System in Russia: An Analytical Review*, „Creative Economy”, vol. 10, nr 1.
- Zeynalov F. (2016), *The Oil and Gas Resources of Azerbaijan: A Country's Transformation into a Regional Energy Hub*, Connaissances et Savoirs, Saint-Denis.

Natural Resource Policy in Selected Post-Soviet Countries and Their International Trade Competitiveness

(Abstract)

Objective: The objectives of this article are: 1) to briefly present the natural resources policies of Azerbaijan, Kazakhstan and Russia, 2) to thoroughly analyse the development of long-term comparative advantages in exports of each of these countries, 3) to determine whether their competitiveness (*ceteris paribus*) is a consequence of the natural resources policies they pursue.

Research Design & Methods: It has been assumed that the emergence or significant long-term improvement of comparative advantages in exports may prove the effectiveness of the natural resources policy. To determine the international trade competitiveness (in terms of any comparative advantages possessed) of Azerbaijan, Kazakhstan and Russia, two indexes were applied: Balassa's Revealed Comparative Advantage (RCA) Index and the Lafay Index (LFI) of international trade specialisation.

Findings: The structure of long-term comparative advantages of Azerbaijan, Kazakhstan and Russia in international trade has not changed for years, nor have any new comparative advantages appeared, which would indicate an improvement in the competitiveness of their economies. Therefore, the natural resource policies they pursue further strengthens the resource-based character of their economies, thus reducing their overall international trade competitiveness.

Implications/Recommendations: Given the present situation, it seems necessary for Azerbaijan, Kazakhstan and Russia to take specific measures not only in their natural resources policies, but also in their economic policies and development strategies, which should be pragmatically oriented towards the modernisation and development of non-resources-based sectors (ultimately increasing their competitiveness) using the funds from exports of their energy resources.

Contribution: The article contributes to the research on the importance of natural resource policy for international trade competitiveness, in particular with respect to selected post-Soviet natural resources-based economies, i.e. Azerbaijan, Kazakhstan and Russia. It verifies the research hypothesis that, given their energy resources, the natural resource policies pursued by Azerbaijan, Kazakhstan and Russia have a negative impact on the competitive profiles of their economies. Moreover, they further strengthen their resource-based character, thus reducing their overall international trade competitiveness.

Keywords: natural resource policy, energy resources, international trade competitiveness, Azerbaijan, Kazakhstan, Russia.